

Матвійчук О. Є.

канд. пед. наук, доцент кафедри методики
суспільно-гуманітарної освіти та виховання
Київського університету імені Бориса Грінченка

БІБЛІОТЕЧНА ПЕДАГОГІКА, АБО ВИХОВАННЯ КНИЖКОЮ

Висвітлено теоретичні питання розвитку бібліотечної педагогіки, визначено її функції та завдання. Розкрито основні форми і методи роботи бібліотекаря й вчителя у вихованні книжкою. На конкретних прикладах доведено актуальність реалізації бібліотечної педагогіки в сучасній школі та бібліотеці.

Ключові слова: бібліотечна педагогіка, виховання книжкою, читання, форми залучення і популяризації книжки.

Постановка проблеми. Протягом багатьох століть питання виховання книжкою є пріоритетним для кожної країни. У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства підтримка інтересу до книжки як джерела знань є одним з найважливіших завдань у роботі навчальних закладів і бібліотек. Так, в Україні прийнято Концепцію Державної цільової національно-культурної програми популяризації вітчизняної видавничої продукції та читання на 2014–2018 роки. Одним із завдань є створення належних умов для формування читацької культури, духовно-ціннісних орієнтацій та задоволення естетичних потреб. Важливою умовою успішної реалізації цього завдання є побудова унікальної лабораторії, яка оперує всім кращим, що є в педагогіці й ґрунтується на добровільності дитини, на її потребі в спілкуванні у вільному читацькому виборі книжки, уміння орієнтуватись у книжковому світі – бібліотечної педагогіки, про що зазначає О. Кабачек [9]. „Бібліотечна педагогіка розв’язує надзвичайно важливе для людського суспільства питання: якою має бути книжка, що гідно виховуватиме читача, залучатиме його до світової культури, якою повинна бути організація читання книжки та які знання про читачів потрібні для того, щоб підсилити вагу книжки”, майже століття тому зазначав Д. Балака [1].

Про важливість значення книжки та її впливу на розвиток людини наголошував відомий українець Борис Грінченко у своїй літературознавчій праці „Перед широким світом”, що вийшла друком у Києві в 1907 р. Письменник чітко усвідомлював, що „книжка є неподільним втіленням культури і навчання: культури як навчання і навчання як культури”. „Хто винен?”. Це заголовок вірша Віктора Гюго із збірки „L'annee terrible”. „Питають чоловіка, чи правда, що він підпалив бібліотеку. Так я кинув у неї вогонь, одказує він. Але ж се нечуване злочинство. Се ж ти вчинив злочин проти самого себе, убив промінь своєї власної душі. Се ж твоє добро, твій скарб, твоя спадщина. Адже ж книжки завсігди вступаються за тебе проти зневолення! Як ти кинув у вогонь всю цю скарбницю істини віків, античної культури, все те, що починається, щоб не скінчитись ніколи. Ти з димом пустив поетів, спалив Есхіла, Гомера, Мольєра, Вольтера, Канта. Розум, скарбницю людського духу ти спалив. Хіба ж ти забув, що книжка твій визволитель. Сяючи з високостів світом своїм вона знищує ешафоти, війни, голод. Розгорни книжку Платона,

Мільтона, Беккарії, читай сих пророків – Данта, Шекспіра, Корнелія, і в тобі прокинеться їх велика душа! Попереду проходить наука, а потім уже воля. Мету свою, що ти задумав, зможеш досягти лише через книжку. Вона твій лікар, поводитир, вартовий. Вона вигоїть тебе від злоби, визволить од безуму. Ось, що ти втратив через свою помилку. Книжка твоє багатство, бо се право, істина, чеснота, розум, що розвіює всі темні примари, і все це ти знищив”. Тоді на всі ці пекучі докори, на всю ту правду, яка сіяє в них, обвинувачений відповідає тільки чотирма короткими словами: „Я не вмю читати” [5]. Саме ці слова свідчать про важливість розвитку бібліотечної педагогіки, або виховання книжкою. Кожен бібліотекар, а особливо той, хто працює з дітьми, має володіти різними секретами зацікавлення читача книжкою, виховувати й підтримувати інтерес до читання. Розглядаючи дану тему, доцільно висвітлити понятійний апарат тих термінів, які зазначені в назві публікації „Бібліотечна педагогіка, або виховання книжкою”.

Виклад основного матеріалу. Педагогіка – це наука про навчання й виховання. Навчання – це процес передачі й активного засвоєння знань, умінь і навичок, способів пізнавальної діяльності, потрібних для здійснення безперервної освіти людини. Процес навчання є двостороннім, тобто таким, що включає як пов’язані частини цілого: викладання – діяльність педагога з передачі знань і керівництва самостійною роботою учнів і навчання – діяльність учнів з активного оволодіння системою знань, умінь і навичок. Поняття виховання має кілька визначень у науковій, методичній, довідковій літературі та підручниках. На думку педагога М. Фіцули, – це система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно гармонійної розвиненої особистості. Виховання як сукупність дій педагога-вихователя та вихованця в процесі їхньої діяльності й спілкування, забезпечує взаємодію індивіда з навколишнім світом, формування його ставлення до дійсності, людей, себе, сім’ї, праці, держави, природи, світу речей тощо [7]. Виховання є процесом цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовленим законами суспільного розвитку, дією багатьох об’єктивних і суб’єктивних факторів – таке тлумачення знаходимо в українському педагогічному словнику за редакцією С. Гончаренка. Виховання особистості – це багатофакторне явище, в якому беруть участь родина, навчально-виховні заклади, мікросередовище, засоби масової інформації [4]. А. Макаренко наголошував, що виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше за все. Виховання, як і розвиток і навчання, є безперервним процесом. Виховання є передачею від поколінь до покоління життєвого досвіду, культури, моральних цінностей, що утворені суспільством. Виховання – це взаємодія педагогів та учнів у процесі спільної діяльності, що спрямована на розвиток у вихованців кращих рис людини й громадянина. Бібліотека є храмом знань, аптекою для душі, інформаційним, культурним, освітнім закладом (установою, організацією) або структурним підрозділом, що має впорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації та головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки.

Як поєднати ці поняття? Що може дати бібліотека кожній людині? Основою кожної бібліотеки є книжки, що мають як інформаційний, так і виховний аспект.

Бібліотечна педагогіка – це особливий міждисциплінарний розділ бібліотекознавства, що формується на основі синтезу з педагогікою. Предметом цієї науки є педагогічні аспекти бібліотечної діяльності, базисом – книжка, читач. Її сутнісними аспектами були й залишається свобода спілкування бібліотекаря з читачем, постійний моніторинг його інтересів, рекомендації щодо кращих книжок, відсутність „домашніх завдань”, постійна допомога в пошуку відповідей на різноманітні запитання [3]. Проблеми бібліотечної педагогіки досліджували педагоги, бібліотекознавці: А. Айзенберг, Х. Алчевська, А. Ванєєв, Д. Балака, Н. Збаровська, І. Тихомирова.

Одним із основоположників бібліотечної педагогіки вважається І. Кант. Він дослідив теоретичну складову понять „культура”, „пізнання”, „творчість”, „просвіта”, „виховання”, „навчання”. Багато уваги приділяв читанню й написанню книжок, роботі в бібліотеці. Виділив феномен „читаюча публіка”, тобто розумна аудиторія, до якої варто апелювати, ставити запитання. Книжка, на його думку, є фізичним витвором, зверненням видавця до публіки.

Термін „бібліотечна педагогіка” у 1915 році запровадив у науковий обіг Б. Гуцин у журналі „Бібліотекар”. Автор сформулював основні ідеї цієї науки, професійні вимоги до бібліотекарів, які працюють з дітьми. Бібліотечна педагогіка реалізується на основі добровільності суб’єктів бібліотечного спілкування у всіх проявах, при цьому важливо не тільки задовольняти, а й педагогічно корегувати потреби користувачів бібліотеки.

Дмитро Балака в 20-ті рр. ХХ ст. у своїх працях обґрунтував поняття „бібліотечна педагогіка” і ототожнив його з керівництвом читання. Пізніше з’явився термін „педагогіка читання” – наука про організацію виховного впливу через книжку, бібліотечне орієнтування, актуалізацію читання. Д. Балака розглядає бібліотечну педагогіку як науку про „організований вплив книжкою й через книжку, що має три чинники: читача, книжку й організацію книжок”. Він робить висновок про те, що бібліотека завжди здійснювала й реалізовувала практичні завдання всіх педагогів, вона є початком і кінцем всієї педагогіки. Бібліотечна педагогіка – це система роботи у взаємозв’язку – читач-книга, книга-читач. У контексті бібліотечної педагогіки основними складовими цієї науки є: вихованець-читач, виховне оточення, зміст книжки або прочитаного, їх взаємодія [1].

У 30-ті рр. ХХ ст. бібліотечну педагогіку було зведено до авторитарного з боку бібліотекаря процесу керівництва читанням. Керівництво читанням полягало у наданні допомоги читачам в тому, що і як читати, як зацікавити процесом читання. У цей час керівництво здійснюється під час читання художньої, навчальної та наукової літератури (Л. Хавкіна). Окремі науковці заперечують цей термін. М. Рубакін зазначав, що рекомендація книжок має бути організованою свободою їх вибору. „Можливо, потрібно протестувати проти керівників читання в ім’я вільної свободи вибору особистістю, захищати інтереси кожної людини від їх впливу”. Читач однієї бібліотеки зазначав, що бібліотекар, завжди хитруючи нав’яже і „упихне” не ту книжку, яку сам хочеш

прочитати, а ту, яку вона хоче дати [3]. Разом із тим слід зазначити, що в процесі керівництва читанням виховувалась культура читання – формування в користувачів знань, умінь та навичок аналітичної діяльності, зокрема, виділення найважливішої інформації в розділі, параграфі, уміння працювати з інформацією, що міститься на титулі й звороті (автор, видавництво, зміст, анотація, передмова, додатки). „Без високої культури читання немає ні школи, ні справжньої розумової праці, читання — це найважливіший інструмент навчання та джерело багатого духовного життя”, зазначав педагог В. Сухомлинський [6]. Протягом останніх десятиліть процес керівництва читанням замінено терміном „бібліотечне обслуговування”. Найбільше цими питаннями опікуються школи, дитячі й шкільні бібліотеки.

В основу бібліотечної педагогіки покладено основні принципи роботи з книжкою, підручником. Бібліотечна педагогіка присутня сьогодні в усіх видах діяльності школярів, сприяє цілеспрямованому інтересові читачів, відкриває доступ до знань та інформації. Реалізується вона вчителем або бібліотекарем у процесі вибору і рекомендації книги, читання, завдяки чому нове знання пізнається не тільки за рахунок інформації, що міститься в книжці, але й завдяки її рефлексії, творчій переробці, осмисленню змісту книжки. Пізнавальна діяльність учнів здійснюється в процесі читання, має вагому цінність, оскільки спілкування з книжкою розширює знання в галузі культури, розвиває пам'ять уяву, навчає, виховує. Бібліотека – це педагогічна система, спрямована на виховання й освіту своїх користувачів. Бібліотечній педагогіці притаманна освітня функція, що забезпечує розширення кругозору дітей, розкриття доступу до всіх багатств знань через бібліотечні фонди та мережу Інтернет. На сучасному етапі виховання культури читання є складовою формування в користувачів навичок інформаційної культури (пошук, аналіз, синтез інформації, узагальнення та правильне оформлення).

Розпорядженням Кабінету міністрів України від 4 лютого 2016 р. № 72-р. „Деякі питання участі України у міжнародному дослідженні якості освіти PISA-2018” дано доручення Міністерству освіти і науки забезпечити участь України у міжнародному дослідженні якості освіти PISA-2018. У межах дослідження 15-літні підлітки проходять тестування з математики, природничих наук і читання, а також відповідають на запитання під час анкетувань. Варто зазначити, що дослідження не перевіряє знань програмового матеріалу, натомість його завданням є визначити в учнів окремих країн здатність до використання знань і умінь з математики та природничих наук у життєвих ситуаціях, а також, яким рівнем читацької грамотності вони володіють. Отже, формування читацьких компетенцій учнів знову стає одним із пріоритетних завдань школи та бібліотеки.

Бібліотечна педагогіка реалізує і виховну функцію, виховуючи повагу до книжки засобу збереження інформації для наступних поколінь. Книжки – мов річки, що наповнюють весь світ, джерело мудрості, і, якщо старанно пошукати в книжках мудрість, то знайдеш велику втіху і користь для своєї душі. Нині нікого не потрібно переконувати, що книжка й читання безпосередньо впливають на процес виховання дитини. Але так було не завжди, зокрема в журналі „Красный библиотекарь” (1924, № 12) надруковано статтю

В. Невського „Боротьба з дитячим читанням”. Автор запропонував великий перелік негативного впливу читання на особистість, трактуючи його як зброю слабких, неактивних людей. Книга, на думку автора, виховує в дітях сентиментальність, притупляє природну спостережливість, формує шаблони думки й поведінки, погано впливає на фізичний розвиток дитини – порушує зір, окис крові, сприяє викривленню хребта тощо. Ця ідея не знайшла підтримки в науковців і практиків. Навпаки поширювалася думка про те, що читання книжкового тексту – це особливий вид діяльності, який є одним із оптимальних засобів формування людини в людині, тому що впливає на його розум, почуття, волю, розвиває уяву. Книга стала на багато років величезною скарбницею знань, досвіду багатьох поколінь, у ній, як у дзеркалі, знайшло своє відображення багатовікове й сучасне життя народу, нації [8].

У сучасному бібліотекознавстві є багато різноманітних форм залучення до читання й популяризації книги: бесіди, голосні читання, читацькі конференції, огляди й обговорення книжок, книжкові виставки, усні журнали, ігрові форми, конкурси, вікторини, перегляди буктрейлерів – відеороликів про книжки. Бібліотечна педагогіка реалізується за допомогою різних форм, методів і прийомів при безпосередньому спілкуванні з користувачами, шляхом формування бібліотечних фондів, ДБА, дотримання основних дидактичних принципів навчання. Бібліотекар є педагогом-організатор самостійної роботи читачів у бібліотеці. Художніми формами залучення читачів є літературні вечори, шоу-програми, зустрічі з поетами й письменниками, діячами культури, мистецтва, літературні аукціони, бали, бенефіси читача, вечори запитань і відповідей, вікторини, вечори-зустрічі, вечори-діалоги, вечори книги, літературні вечори, вечори-портрети, вечори рецензій, вечори сімейного відпочинку, вечори пам'ятних дат, відеолекторії, дискусії, диспути, дні дитячої книги, дні та години поезії, дні знань, клуби за інтересами, літературні конкурси, карнавали книжкових ерудитів, круглі столи, краєзнавчі вечори, лекції, літературні вітальні, літературні ігри, літературно-музичні композиції, літературно-музичні салони, літературні читання, літературні суди, літературні хіт-паради, олімпіади, свята, поетичні колажі, презентації книги, перегляди літератури, прем'єри книги, прес-конференції, уроки з культури читання, бібліотечно-бібліографічні уроки, усні журнали, екскурсії до бібліотеки. Педагоги та бібліотечні працівники також використовують інтерактивні форми: інтелектуальні філологічні ігри, квести, тижні літератури, літературні брейн-ринги, літературні посиденьки, поетичні альбоми, літературні портрети, виставки-вікторини, уроки-дослідження, уроки-ігри, уроки-салони, уроки-телемости, літературно-історичні композиції, вечори любовної лірики, цикли вечорів-портретів, театралізовані екскурси у світ української та світової літератури, літературні марафони, літературні маскаради, години казки тощо.

Велику увагу книзі й читанню приділяли педагоги, психологи, бібліотекознавці. Найбільш повно значення книжки й читання відображено у спадщині В. Сухомлинського [6]. Ось тільки кілька висловлювань видатного педагога-гуманіста:

„Я тисячу разів переконаний у тому, що успішне навчання у середніх і старших класах залежить насамперед від уміння свідомо читати, – читаючи думати й думаючи читати”.

„Людина, для якої книжка вже у дитинстві стала такою потрібною, як скрипка для музиканта, як пензель для художника, ніколи не відчує себе обділеною, збіднілою і спустошеною”.

„Школа тільки тоді школа, коли вона утверджує культ книги, виховує в учнів жадобу до читання художньої, науково-популярної літератури, пристрасну закоханість у книгу, благоговіння перед нею”.

„Розумна, натхненна книжка нерідко вирішує долю людини”.

„Читання – джерело духовного збагачення не зводиться до вміння читати, з цього вміння воно тільки починається”.

„Вміти читати – означає бути чутливим до змісту й краси слова, до його найтонших відтінків”.

„Читання – це одне з джерел мислення й розумового розвитку”.

Висновки. Вдосконалення навчання грамотності читання учнів як складової бібліотечної педагогіки можливе лише в тісній співпраці педагога, бібліотекаря та школяра.

Як наукова дисципліна бібліотечна педагогіка складається з кількох розділів – соціології та психології читання, педагогіки читання, метою яких є вивчення виховного впливу читання на особистість. Поряд із бібліотечною педагогікою досліджують її об’єкти (читачів, книгу) інші універсальні дисципліни: бібліотечна філософія, бібліопсихологія, бібліосоціологія, бібліотечна етика. Дослідники і практики сучасної системи освіти визнають книжку як вагомий засіб виховання.

Список використаної літератури

1. *Балика Д.* Бібліологічна педагогіка / Д. Балика. – Київ, 1928. – 14 с.
2. Бібліотека і архів Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://h.ua/story/64741/>. – Назва з екрана.
3. *Бородина В. А.* Теория и технология читательского развития в отечественном библиотековедении : монография : в 2 ч. / В. Бородина. – Москва : Шк. б-ка, 2006. – 336 с.
4. *Гончаренко С. І.* Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
5. *Грінченко Б.* Перед широким світом / Борис Грінченко. – Київ : Друк. С. А. Борисова, 1907. – 318 с.
6. *Сухомлинський В. О.* Вибрані твори : в 5 т. / В. Сухомлинський. – Київ : Рад. школа, 1976. – Т. 1–5.
7. *Фіцула М. М.* Педагогіка : навч. посіб. / М. Фіцула. – Київ : Академвидав, 2009. – 560 с.
8. *Черниш Н.* Основи бібліології : навч. посіб. / Н. Черниш. – Київ : Наша культура і наука, 2014. – 219 с.
9. Чтение как увлечение / [сост.-ред.: О. Л. Кабачек, Е. В. Куликова]. – Москва : РГДБ, 2006. – 315 с.

Матвийчук О. Е.

Библиотечная педагогика, или воспитание книгой

Освещены теоретические вопросы развития библиотечной педагогики, определены ее функции и задачи. Раскрыты основные формы и методы работы библиотекаря и педагога в воспитании книгой. На конкретных примерах доказано актуальность реализации библиотечной педагогики в современной школе и библиотеке.

Ключевые слова: бібліотечная педагогіка, виховання книгою, читання, форми привертання і популяризації книги.

Matviichuk O. Y.

Library pedagogy or education book

When covering the theoretical issues of library pedagogy, defined its certain functions and tasks. General forms and methods of work of the teacher librarian and parenting books. On concrete examples proved the relevance of the implementation of library pedagogy in schools and children's libraries.

Keywords: library pedagogika, education book, reading, forms of attraction and promotion of books.

УДК 37.035:172.15

Страйгородська Л. І.

канд. іст. наук, заступник директора
з науково-інформаційної та бібліотечної роботи
ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського

**СТОРИНКИ ІСТОРИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЯК ПІДГРУНТЯ
СУЧАСНОГО НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

Розкрито ідеї та погляди українських педагогів-просвітителів початку ХХ ст. О. Дорошкевича й С. Черкасенка на формування національно-патріотичної особистості й доведено їх актуальність у контексті сучасної системи виховання. Визначено, що діяльність бібліотек як інформаційних та культурно-освітніх центрів є суттєвою в рамках реалізації „Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді”, зокрема на прикладі ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, просвітителі, культурно-освітня діяльність бібліотек, особистість, педагог, концепція.

Постановка проблеми. Нині, в умовах складних соціально-політичних змін в Україні, актуальним постає проблема національно-патріотичної свідомості та гідності. Питання патріотичного виховання як базової якості особистості обговорюється на різних рівнях освіти. Так, наказом Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 затверджено Концепцію національно-патріотичного виховання дітей та молоді, в основу якої покладено „ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації. Важливу роль у просвітницькій діяльності посідає відновлення історичної пам'яті про тривалі державницькі традиції України” [6].

Аналізуючи останні інформаційні джерела з проблеми, слід наголосити на значній кількості історичних розвідок з питань об'єктивного висвітлення національних ідей та патріотичного виховання початку ХХ ст. Зокрема, заслуговують на увагу наукові праці та публікації з проблем національно-патріотичного виховання таких дослідників як А. М. Боровик, Л. Д. Березівська, Я. М. Яців, О.С. Колодій, В. В. Гарнійчук та ін.

Мета статті. Розкрити ідеї національно-патріотичного виховання Олександра Дорошкевича (1896 (1889)–1946) й Спиридона Черкасенка (1876-1940) з метою новітнього їх осмислення в контексті сучасних методів